

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА И АРХЕОЛОГИЈА**

ISSN: 1857-7342

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2010**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА И АРХЕОЛОГИЈА**

Издавачки совет:

д-р Саша Митрев
д-р Кирил Цацков
д-р Зоранчо Малинов
д-р Звонимир Николовски
д-р Трајче Нацев
м-р Оливер Цацков
м-р Кирил Барбареев
м-р Верица Јосимовска
Елена Јосимовска
Александар Донски

Редакциски одбор:

д-р Кирил Цацков
д-р Зоранчо Малинов
д-р Звонимир Николовски
д-р Трајче Нацев
м-р Оливер Цацков
Александар Донски

Главен и одговорен уредник:

д-р Кирил Цацков

Единица на Универзитетот:

Институт за историја и археологија

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)

Техничко уредување

Славе Димитров
Благој Михов

Печати

Печатница „2-ри Август“ - Штип
Тираж - 300 примероци

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Институт за историја и археологија
ул. „Крсте Мисирков“ бб
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

СОДРЖИНА

Кирил ЦАЦКОВ Атентатот на генерал Михајло Ковачевиќ и воведувањето специјална полициска состојба во Штипско.....	5
Ванче СТОЈЧЕВ Македонскиот идентитет во античкиот период.....	11
Звонимир НИКОЛОВСКИ Неколку култни конституции од Кумановско.....	21
Зоранчо МАЛИНОВ Етничките процеси во североисточниот дел на македонскиот етнографски простор (прв дел).....	27
Стојан РИСТЕСКИ Каде дошол прво свети Климент во Кутмичевица?.....	39
Драган ЗАЈКОВСКИ Ранохристијанскиот црковен епископат во Македонија во IV век.....	47
Трајче НАЦЕВ Фортификацијата на доцноантичкиот град Баргала.....	55
Оливер ЦАЦКОВ Гимназиското образование во Штип меѓу двете светски војни.....	65
Страшко СТОЈАНОВСКИ Состојбите во Македонското револуционерно движење од потпишувањето на Мајскиот манифест до убиството на Тодор Александров.....	71
Ицо НАЈДОВСКИ Животот на Македонците во Австралија и неговата структура.....	81
Душан СИНАДИНОСКИ Македонците во извештајот на Комисијата за имиграција во САД во 1907 година.....	91
Гоце АНГЕЛИЧИН ЖУРА Традицијата на Јустинијана Прима во титулатурата на охридските поглавари.....	101
Ристо СТЕФОВ Сведоштва на некои од македонските „деца-бегалци“.....	107

Верица ЈОСИМОВСКА Добродетелот Константин Анастасов (Хаџи Костадин, логотет).....	117
Елена ЈОСИМОВСКА Штипските читални од XIX век како вистински културни центри.....	121
Александар ДОНСКИ Етно-културната засебност на античките Македонци во делото на Павсанија	127

UDC: 903.4(497.7) „652“

м-р Трајче НАЦЕВ
НУ Завод за заштита на спомениците
на културата и музеј - Штип

ФОРТИФИКАЦИЈАТА НА ДОЦНОАНТИЧКИОТ ГРАД БАРГАЛА

Во подножјето на планината Плачковица, на десниот брег на Козјачка Река, погоден за изградба на фортификација, кај некогашниот Горен Козјак во месноста Градот, на оддалеченост од 2,5 км јужно од денешното село Долен Козјак е лоциран доцноантичкиот и ранохристијанскиот град Баргала.

Името на градот Баргала за прв пат се среќава на еден пронајден натпис датиран од 371 година (сл.2), откриен во месноста Ханче во атарот на село Карбинци¹. Се работи за натпис во кој се говори за подигањето на градската порта. Во актите на Халкедонскиот собор од 451 година, Баргала се појавила како епископски центар².

Сидовите кои го опкружуваат градот, формираат неправилна трапезоидна правоаголна форма, ориентирана северозапад - југоисток.

Просторот кој го зафаќа градот е во должина од 290 м и ширина од 150 м во југоисточниот и 190 м во северозападниот дел, со вкупна површина од 4,85 хектари. Во рамките на утврдувањето на Баргала, со досегашните истражувања, откриен е северозападниот одбранбен ѕид со главната порта, североисточниот одбранбен ѕид во кој е сместена североисточната порта која го поврзува градот со субурбиумот (населба надвор од градот), целиот комплекс на Епископиумот е откриен и истражен. Во него се сместени: Епископската базилика, Епископската резиденција со станбениот и економскиот дел (винарска преса, печка за стакло и недефинирана печка со индиција за топење на железо, врз основа на откриената голема количина железна згура), големата и малата терма, цистерната за вода, влезната партија на Епископиумот, плоштадот пред Епископската базилика и малата црква. Во централниот дел на градот, а надвор од епископиумот со систематските археолошки ископувања е откриена Градската ранохристијанска базилика, сместена меѓу главната улица *Виџа Принципалис* и споредната улица која ја поврзува инсулате со главната улица. Надвор од утврдувањето на градот е откриена базиликата Екстра Мурос, а во непосредна близина на неа и доцноантичка - ранохристијанска гробница.

1) Venedikov I., 1948

2) Иванов И., 1906, 72.

Фортификацијата, е една од главните особини на античкиот град, која има за цел да ја обезбеди сигурноста на населението, и како таква ќе остане главна грижа на градското население и на припадниците на заедницата, на територијата што ја зафаќа градот.

Во раната антика фортификациите се граделе најмногу, бидејќи означувале еден од главните атрибути на градот, и тогаш кога не постоеле никакви опасности од опсада.

Од III век настапува немирен период, кој ќе се одрази на сигурноста на градовите. Како резултат на тоа, кај поголем број градови во целото Римско Царство ќе се изврши реконструкција на фортификациите, а кај одредени градови од рамничарските предели населението ќе се пресели во повисоките места, населувајќи ги притоа воените логори, кои од каструми ќе преминат во *цивитас*.

Во минатото за еден град се мислело дека е добро заштитен од нападите на непријателот кога има три одбранбени системи: ров (фоса), надворешен одбранбен ѕид (протеихизма) и внатрешен одбранбен ѕид. Филон од Византија предложил утврдувањата да се градат од два паралелни зида на меѓусебно растојание од 8 до 12 лакти (6 - 9 м).³ Вакви утврдени градови се јавуваат во целото Римско Царство, а во оваа пригода ќе ги споменеме: Стоби⁴, Константинопол (Теодосиевите стени),⁵ Тесалоника⁶ и други. Најчесто градовите биле обезбедени со внатрешен одбранбен ѕид и ров: Пауталија,⁷ Абритус,⁸ Шуменски округ⁹ и други.

Каструм кој преминува во *цивитас* и е заштитен со три одбранбени линии: ров (фоса), протеихизма и внатрешен одбранбен ѕид е и градот Баргала. И. Микулчиќ¹⁰, Б. Алексова¹¹ и З. Белдедовски¹² исто така се на мислење дека градот од воен логор, подоцна ќе премине во *цивитас*. Одбранбените ѕидови од фортификацијата на градот Баргала, како што веќе рековме, формираат неправилна трапезоидна правоаголна форма, ориентирана северозапад-југоисток.

3) Diebs, H. und E. Schram. Excerpte aus Philons Mechanik. T.VII. Abh. d. Wiss. zu Berlin Jahrg. 1919 (Phil – hist. kl.) N 12, p. 30.

4) Георгиев З., 2004, 243 - 259.

5) Milingen A., 1899, 51 – 55.

6) Tafraли O., 1912, 225 – 234.

7) Ruseva - Слокоска Л., 1989, 30 - 109.

8) Иванов Т., 1980, 28 - 152.

9) Антова В., 1978, 13 - 23.

10) Микулчиќ И., 1999, 196, 262, 342

11) Aleksova B., 1989, 30.

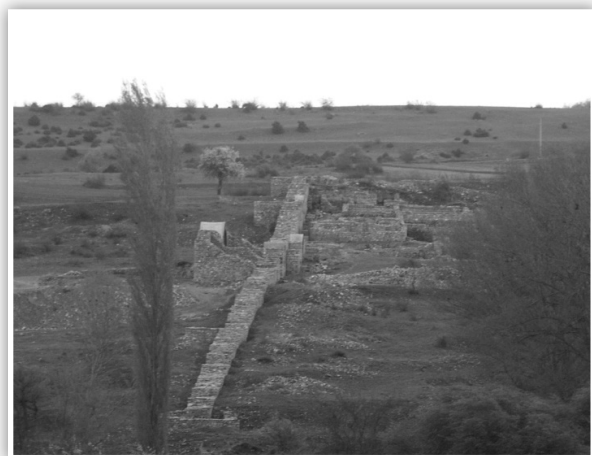
12) Beldedovski Z., 1990, 31.

Со досегашните археолошки истражувања на фортификацијата,¹³ откриен е северозападниот одбранбен ѕид со шест одбранбените кули и главната порта *Порта Принципалис*, југоисточната аголна кула со дел од југозападниот одбранбен ѕид и североисточниот одбранбен ѕид во должина од 230 м, во кој е сместена североисточната порта и четири нови откриени одбранбени кули.

Северозападен одбранбен ѕид

Археолошките истражувања на северозападниот одбранбен ѕид се започнати во 1970 година од страна на Алексова Б., при што е откриен дел од Порта Принципалис, како и од плочникот во портата, односно североисточниот ѕид од кула 4.¹⁴ Со истражувањата во периодот од 1995 до 2001 година, во целост е откриен северозападниот одбранбен ѕид.

Одбранбениот ѕид претставува права линија, притоа следејќи ја конфигурацијата на теренот, која има голем пад од североисток кон северозапад (сл. 1). Ориентиран е североисток - југозапад, со должина од 155 м. Сидот има шест одбранбени правоаголни кули, од кои две се аголни (1 и 6) и заедно со (2 и 5), со мал дел се вовлечени во ѕидот, за разлика од кулите (3 и 4) кои го формираат главниот влез и кои се фланкирани на одбранбениот ѕид. Ширината на одбранбениот ѕид изнесува 2,30 м.

Сл. 1 - Северозападен одбранбен ѕид со дел од архитектурата на Епископиумот

13) Истражувањата на северозападниот одбранбен ѕид се изведени од страна на Завод и музеј, Штип, под раководство на Т. Нацев и З. Белдедовски.

14) Алексова Б., 1989, 31.

Порта Принципалис

Лоцирањето на портата е извршено од Алексова Б., која притоа не ги забележува кулите 3 и 4, и врз основа на откриениот југозападен ѕид и пиластерот со кој подоцна е зајакнат влезот, смета дека се работи за монументален двоен влез кој формира издадена проекција под прав агол надвор од линијата на бедемот¹⁵.

Со археолошките истражувања во 1995 и 1996 година, целосно е откриена главната порта во градот Бургала (сл. 2).

Сл.2 Главна порта (Принципалис)

Портата е скоро сместена во централниот дел на северозападниот одбранбен ѕид, односно на растојание од 91,95 м североисточно од југозападната аголна кула и на 86,60 м југозападно од североисточната аголна кула.

Планот на портата е со правоаголна форма, ориентирана северозапад - југоисток, со димензии: должина 8,70 м и широчина 4,80 м.

Портата има две врати: надворешна и внатрешна двокрилна врата, кои формираат внатрешен пропугнакулум.

Внатрешниот Пропугнакулум е формиран од надворешниот северозападен и внатрешниот југоисточен влез, југозападниот ѕид од кула 3 и североисточниот ѕид од кула 4 имаат правоаголна форма, со должина ориентирана во насока (северозапад-југоисток) 4,10 м и широчина (југозапад - североисток) 5,60 м.

Надворешниот Пропугнакулум има правоаголна форма, ориентирана североисток - југозапад, со димензии: надворешни 19,35 м должина и 18,30 м широчина, и внатрешни 14,75 м должина и 12,80 м широчина (сл. 3).

15) Алексова Б., 1989, 31.

Сл.3 - Надворешен пропугнакулум

Североисточен одбранбен ѕид

Археолошките истражувања на североисточниот ѕид се започнати во седумдесеттите години од страна на Алексова Б., при што е откриен мал дел од надворешната фасада на куртината, во близина на југоисточната кула.¹⁶ Во 2001 години, при истражувањето на северозападната кула е откриена куртината Е во должина од 20 м. Археолошките истражувања на овој дел од фортификацијата продолжија во 2007, 2008 и 2009 година. Во текот на овие истражувања, одбранбениот ѕид е откриен во должина од 230 м. (сл. 4), заедно со североисточната порта и одбранбените кули 7, 8, 9 и 10, поставени на меѓусебно растојание од 42 до 40 м.

Сл.4 - Североисточен одбранбен ѕид заедно со кула 7, 8 и 9

16) Истражувањата не се објавени.

Североисточна порта

Портата е откриена со систематските археолошки истражувања во 2008 и 2009 година¹⁷. Портата е сместена е во северозападниот дел на североисточниот одбранбен ѕид, меѓу кулите 7 и 8. Растојанието од кула 7 е на 18 м, а од кула 8 е помало и изнесува 15. Овие растојанија биле доволни за да биде портата бранета од истурените кули (сл.5).

*Сл. 5 - Североисточна порта снимена од североисток
Надворешен и внатрешен влез во портата*

Планот на портата е со правоаголна форма, ориентирана североисток - југозапад со димензии: должина 8,80 и ширина 6 м.

Портата има две врати: надворешна, составена од северозападен и североисточен доворотник и внатрешна, фланкирана во одбранбениот ѕид, формирајќи надворешен пропугнакулум, кој има иста функција како пропугнакулумот кај Porta Principalis, само со многу помали димензии. Надворешниот влез е со две ширини: надворешен 1,40 м, кој е во иста линија со надворешното лице на портата и внатрешен 2,00 м, со линија на внатрешното лице. Внатрешната фланкирана врата во одбранбениот ѕид има една ширина од 2,30 м.

Надворешниот пропугнакулум на североисточната порта е формиран од надворешниот североисточен и внатрешниот југозападен влез, југоисточен и северозападен ѕид. Има правоаголна форма со надворешни димензии: должина од 8,80 м (северозапад - југоисток) и ширина 6 м (североисток - југозапад).

Со зачестените аваро-словенски напади, крајот на VI век или најдоцна првите години од VII век, североисточната порта била засидана.

17) Истражувањата се изведени под раководство на м-р Трајче Нацев.

Одбранбениот систем на градот Баргала

Во одбранбениот систем на Баргала не влегуваат само трите откриени одбранбени линии (фоса, протеихизма и одбранбен ѕид), туку и помали утврдувања, распоредени скоро на исто растојание, радијално околу градот.

Западно од градот во непосредна близина на Долен Козјак, на еден благо зарамнет рид, има остатоци од доцноантичка кула. Објектот не е истражен, а на површината се гледаат остатоци од ѕидови, кои формираат квадратна рамка со дим: 5 x 5 м, или површина од 25 м².

Доцноантичкото утврдување Бандера е лоцирано северозападно од градот Баргала, на платото на ридот кој излегува од селото. На платото на ридот, при археолошки истражувања изведени од В. Санев, се откриени остатоци од повеќе објекти и еден мал храм посветен на Зевс,¹⁸ а во подножјето монети на Константин I (330 - 335) и Јован Цимиск (969 - 976). Ова утврдување, Санев го сместува во раниот IV век, а Б. Алексова мисли дека тврдина е дел од утврдувањата кои влегуваат во системот на одбраната на градот Баргала.¹⁹

Утврдувањето Кула кај село Црвулево е сместено на еден висок рид, на растојание од 3 до 4 км северно од градот Баргала. Сидовите од утврдувањето, формираат неправилна форма, со површина од околу 0,5 хектари. На површината на просторот кој го зафаќа утврдувањето има доцноантичка керамика.

Североисточно од Баргала, во Цвилиг, на површината на еден благо зарамнет рид, се откриени остатоци од ѕидови, од една четвртеста кула. Врз основа на откриената доцноантичка керамика, на платото на ридот, ја сместуваме во доцноантичкиот период.

Доцноантичкото утврдување Кула²⁰ се наоѓа на 2 км југозападно од село Калаузлија и на 4 км југоисточно од Баргала. Расположено на еден издаден гребен, кој на западниот крај стрмно се издига над коритото на Козјачка Река, од нејзината десна страна. На врвот има зарамнето јазичесто плато опкружено со остатоци од темелна основа на фортификација.

На пониските коти под линијата на фортификацијата е регистриран градежен материјал од објекти и можеби остатоци од уште еден одбранбен ѕид, што укажува на можно двојно утврдување. На утврдувањето повеќе години наназад се изведуваат нелегални ископувања, при што се откриени и оштетени неколку објекти меѓу кои и една цистерна, голем број на гробни

18) Истражувањата не се објавени, а информацијата е добиена од В.Санев.

19) Алексова Б., 1989, 33,34.

20) Ibid, 34.

конструкции, како и еден сакрален објект²¹ лоциран во средишниот дел на зарамнетото плато.

Утврдувањето Сивлик е сместено на еден висок рид, на растојание од 3 до 4 км јужно од Баргала и на 500 - 800 м источно од село Радање. На платото има остатоци од четвртеста кула со сидови градени со камен и малтер.

Од досега изнесеното можеме да заклучиме дека сите споменати утврдувања се лоцирани на 3-4 км од Баргала. Утврдувањата се мали, со дефанзивна улога и во нив можел да се стационира само мал број на војска, која само за кратко би можела да го задржи непријателот. Растојанието е мало од утврдувањето до градот, а времето на задржување е доволно да ја извештаат војската и населението од Баргала дека и претстои опасност, за да може да ја организираат и подготват одбраната на градот.

Со трите одбранбени линии, надворешниот пропугнакулум кај двете засега откриени порти и истурените радијално поставени утврдувања, градот Баргала, влегува во категоријата на римски градови, со развиен систем на одбрана.

Градежни фази на фортификацијата

Во текот на петнаесетогодишните археолошки и конзерваторски истражувања на фортификацијата се констатирани IV градежни фази, кои временски припаѓаат на: I фаза: IV век; II фаза: период кога утврдувањето од каструм преминува во цивитас, а во прилог на ова е и откриената камена плоча во Ханче, датирана од 371/2 година, посведочена на изградбата на портата во Баргала; III фаза: хронолошки, би можеле да ја сместиме во V или првите децении на VI век. Период кога градот бил нападнат и дел од одбранбените сидови и главниот влез биле срушени, поради што се појавува обновата на горните партии од одбранбениот сид и новата дворедна арка со тули над главниот влез во градот; IV фаза: кон средината на VI век, кога аваро-словенските напади зачестиле, биле изградени надворешните пропугнакулуми на главната порта и на североисточната порта, со цел да се зголеми степенот на одбраната на главната порта во градот Баргала. Кон крајот на VI или почетокот на VII век североисточната порта била затворена.

Во 610 година градот бил потполно уништен и запален од Аварословените. Животот во градот Баргала повторно се враќа кон крајот на VII век, со доселувањето на Словените кои се мешаат со побројното автохтоно население. Економски ослабени, ги адаптираат старите објекти,

21) Во 2005 год, од страна на Н.У. Завод и Музеј, Штип се изведени заштитни археолошки истражувања, под раководство на З. Белдедовски. Со истражувањето констатирано е

или новите ги прилепуваат до старите разрушени објекти, искористувајќи го градежниот материјал, а за врзивно средство, наместо варов малтер, користат жолтеникава глина. Животот во градот Баргала врз основа на откриените објекти и движниот археолошки материјал продолжил во континуитет сè до првите децении на XX век, кога населението од Горен Козјак (локалитет Баргала) се преселува во денешното село Долен Козјак.

Користена литература

- Алексова Б., *Епископија на Брегалница*, Прилеп 1989.
- Антова В., *Шуменската крепост през римската епоха (II – IV)*, *Археологија* 20, Софија 1978.
- Белдедовски З., *Брегалничкиот басен во римскиот и раниот средновековен период*, ЗШНМ БР. VII, Штип 1990.
- Венедиков И., *Баргала, Раскопки и проучувања*, Софија 1948.
- Георгиев З., *Протеуизматата во Стоби*, *Културно наследство*, 28 – 29, / 2002 – 2003/ Скопје 2004.
- Diebs, H. und E. Schram. *Excerpte aus Philons Mechanik*. T.VII. Abh. d. Wiss. zu Berlin Jahrg. 1919 (Phil – hist. kl.) N 12 , p. 30.
- Иванов Т., *БАН, Абритус*, Т први, Софија, 1980.
- Микулчиќ И., *Анички градови во Македонија*, Скопје 1999
- Milligen A., *Byzantine Constantinople. The wall of the City and Andjoing historical sites*, London 1899.
- Нацев Т., *Доцноантичкиот град Баргала*, Штип, 2008.
- Русева-Слокоска Л., *Пауталија*, Т.1 Софија 1989.
- Tafraли O., *Topographique de Tessalonique*, Paris 1912.